

Agnieszka NITZA-MAKOWSKA

Uniwersytet Civitas

agnieszka.nitza@civitas.edu.pl

JAK DZIAŁA SIŁA MIĘKKA CHIN?

PRZYPADEK CHIŃSKO-PAKISTAŃSKIEGO KORYTARZA EKONOMICZNEGO¹

ABSTRACT

How Does China's Soft Power Work? The Case of the China-Pakistan Economic Corridor

Announced in 2013, the China–Pakistan Economic Corridor (CPEC) is a multidimensional infrastructure project that has the potential to transform the Pakistani state and society. Under the CPEC umbrella, Beijing has expanded to an unprecedented extent own portfolio of soft power instruments vis-a-vis its “all-weather friend”, Pakistan. This article aims to analyze the potential of CPEC as a rich resource of China's soft power. In the theoretical dimension, the paper juxtaposes Joseph Nye's original conceptualization of soft power with selected literature on China's soft power and Beijing's practice. Empirically, the article first highlights the numerous soft power instruments deployed under the CPEC umbrella or related to this project. Second, this article outlines how the Pakistani government and society perceive China, CPEC and, where possible, specific instruments of China's soft power. This case study draws attention to the nonmaterial aspects of China's infrastructure projects that are often neglected. Thus, this study helps better understand this country's growing importance in South Asia and beyond.

Keywords: China, Pakistan, soft power, CPEC, BRI, Global South

Słowa kluczowe: Chiny, Pakistan, siła miękka, CPEC, BRI, Globalne Południe

¹ Publikacja została sfinansowana przez Narodowe Centrum Nauki, nr grantu 2020/39/D/HS5/02769.

WPROWADZENIE

Ogłoszony w 2013 r. i nazwany przełomowym (*game-changer*) Chińsko-Pakistański Korytarz Ekonomiczny (China–Pakistan Economic Corridor, CPEC) to wielowymiarowy projekt, który ma potencjał, aby zmienić państwo i społeczeństwo Pakistanu oraz wpłynąć na jego turbulentne otoczenie regionalne. Stanowiący – jak uważa się w Islamabadzie – flagowy element chińskiego Nowego Jedwabnego Szlaku (inaczej Inicjatywy Pasa i Drogi, Belt and Road Initiative, BRI), wart ponad 60 miliardów USD, CPEC to około 3000-kilometrowa sieć infrastruktury energetycznej, kolejowej i drogowej łączącej Gwadar w pakistańskim Beludżystanie z Kaszgarą w chińskim Xinjiangu. Narracja przełomu, przyjaźni i równych korzyści (*win–win*) w odniesieniu do CPEC, która jest zgodnie uprawiana przez Islamabad i Pekin, prowokuje do badania wielowymiarowych, tj. ekonomicznych, politycznych, społeczno-kulturowych oraz środowiskowych implikacji tego projektu dla Pakistanu, jego relacji z Chinami oraz dynamiki regionalnej i globalnej². Ten artykuł wnosi do badań dotyczących powyższej tematyki konkretne studium przypadku siły miękkiej Chin wobec Pakistanu. Celem pracy jest analiza CPEC jako bogatego zasobu tej siły. Przyjęto, że pod parasolem CPEC Pekin w stopniu bezprecedensowym wzmocnił własne portfolio narzędzi siły miękkiej w stosunku do swojego „przyjaciela na każdą pogodę”, Pakistanu. Rezultaty prezentowanych badań pomagają zrozumieć inne niż materialne implikacje rosnącej potęgi Chin w Azji Południowej i poza nią.

Struktura artykułu jest następująca: najpierw, w części teoretycznej, zostaje zestawiona oryginalna konceptualizacja siły miękkiej Josepha Nye’a z wybraną literaturą na temat siły miękkiej Chin i praktyką Pekinu. Kolejno, w części empirycznej, artykuł przedstawia studium przypadku, w którym producentem siły miękkiej są Chiny, a jej odbiorcą – Pakistan. Aby pokazać, jak działa siła miękka Chin pod parasolem CPEC, po pierwsze wyróżniono liczne instrumenty tej siły mające służyć Pekinowi, aby „zdobyć serca i umysły” rządu i społeczeństwa w Pakistanie, a po drugie nakreślono, jak CPEC, Chiny oraz – jeśli to możliwe – konkretne instrumenty siły miękkiej są odbierane przez Islamabad i opinię publiczną w Pakistanie.

SIŁA MIĘKKKA CHIN?

Przedstawiona przez Josepha Nye’a w 1990 r. koncepcja siły miękkiej zyskała popularność wśród badaczy i praktyków stosunków międzynarodowych, stając się jednym z kluczowych pojęć w tej dyscyplinie. Zgodnie z głównym założeniem siła miękka występuje, gdy bez użycia środków przymusu jedno państwo wywołuje synergii z własnymi potrzebami i celami wśród innych państw, lub – jak pisał Nye – *kiedy inni chcą*

² A. Kuszeńska, A. Nitza-Makowska, *Multifaceted Aspects of Economic Corridors in the Context of Regional Security: The China–Pakistan Economic Corridor as a Stabilising and Destabilising Factor*, „Journal of Asian Security and International Affairs” 2021, vol. 8, no. 2, s. 218–248.

tego, co ty chcesz³. W oryginalnej konceptualizacji amerykańskiego naukowca i praktyka głównymi zasobami siły miękkiej państwa są: (i) kultura – gdy jest atrakcyjna dla innych, (ii) wartości polityczne, gdy się je przyjmuje w kraju i za granicą, oraz (iii) polityki zagraniczne, kiedy zyskują powszechną legitymizację i są postrzegane jako moralnie uzasadnione⁴. W kontekście Chin, których atrakcyjność w znacznym stopniu sprzęgnięta jest z ich sukcesem gospodarczym, warto zaznaczyć, że z koncepcji Nye'a [...] wynika silny związek, a nie jednoznaczne przeciwstawienie siły gospodarczej i siły miękkiej⁵.

Podczas gdy Zachód połączył siłę miękką z liberalizmem⁶, obecne badania pozostają podzielone w kwestii dotyczącej tego, czy Chiny i inni autorytarni trendsetterzy mogą być uważani za siły miękkie. Brak zgody w tej kwestii wiąże się z geopolitycznymi okolicznościami, w których Nye ukuł tę koncepcję oraz ze sposobem, w jaki według niego oraz jego zwolenników ta siła jest praktykowana modelowo i skutecznie. Niniejsze studium przypadku koncentruje się na Chinach i Pakistanie, czyli kolejno reżimie autorytarnym i hybrydowym, podejmując refleksję nad tym, jak systemy polityczne tych państw kategoryzują globalne badania komparatystyczne nad demokracją, np. w odniesieniu do Indeksu Demokracji (Democracy Index)⁷. W konsekwencji to studium przypadku nawiązuje do rozważań na temat, czy Chiny i inne państwa autorytarne mogą być, lub w jakim stopniu są, siłami miękkimi – ale nie ma ambicji, aby je konkludować.

We wczesnym okresie postzimnowojennym, kiedy Nye wprowadził termin siły miękkiej, atrakcyjność Stanów Zjednoczonych i rozwiązań, jakie proponowały w odniesieniu do ustroju politycznego i gospodarczego, a także polityk zagranicznych była w znacznym stopniu bezsporna⁸. Sam Nye mocno osadził swoją koncepcję na atrakcyjności amerykańskiej demokracji⁹. Takie zachodniocentryczne postrzeganie tego, jakie atrybuty państwa są atrakcyjne dla innych uczestników dynamiki międzynarodowej, dominowało we wczesnych badaniach nad siłą miękką i zostało zaadaptowane przez pierwsze rankingi tej siły, jak np. *Soft Power 30 Report*, publikowany przez Portland Communications, agencję doradztwa politycznego i *public relations*, oraz *Soft Power Survey 2018/19* szwajcarskiego magazynu „Monocle”. Oba rankingi zgodnie pozycjonują Wielką Brytanię, Francję, Niemcy oraz Stany Zjednoczone w pierwszej dziesiątce

³ J.S. Nye, *Soft Power*, „Foreign Policy” 1990, no. 80, s. 166.

⁴ Tenże, *Public Diplomacy and Soft Power*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2008, nr 616, s. 96.

⁵ B. Ociepa, *Miękka siła państwa i jej pomiar: Czy to ma sens?*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, t. 2, red. E. Haliżak, M. Pietraś, Warszawa 2013, s. 339.

⁶ E. Li, *The Rise and Fall of Soft Power: Joseph Nye's Concept Lost Relevance, but China Could Bring it Back*, „Foreign Policy” 2018, 20 VIII, [online] <https://foreignpolicy.com/2018/08/20/the-rise-and-fall-of-soft-power/>, 17 X 2023.

⁷ *Democracy Index 2022*, [online] <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/>, 7 X 2023.

⁸ K. Longhurst, A. Nitzza-Makowska, K. Skiart-Andrzejuk, *Re-Thinking Soft Power: China, Russia and The European Union in Central Asia*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, vol. 72, no. 3.

⁹ J.S. Nye, *Soft Power...*, s. 169; Tenże, *The Paradox of American Power: Why The World's Only Superpower Can't Go it Alone*, Oxford–New York 2002, s. 10-11.

sił miękkich. Chiny natomiast kolejno w *Soft Power 30*¹⁰ i w rankingu „Monocle”¹¹ z 2018 r. plasują się niżej niż państwa zachodnie, odpowiednio na 19. i 27. pozycji. Inaczej Chiny ocenia nowszy i publikowany regularnie od 2020 r. przez Brand Directory, niezależną firmę konsultingową zajmującą się wyceną marek z siedzibą w Londynie, Global Soft Power Index. W tym rankingu w 2024 r. Chiny uplasowały się na wysokiej, trzeciej pozycji, za Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią¹². Awans o dwie pozycje w porównaniu z rokiem poprzednim Chiny zawdzięczają lepszemu postrzeganiu w dwóch kategoriach: „biznes i handel” oraz „edukacja i nauka”. Wciąż jednak Chiny oceniane są nisko, bo znajdują się na 122. pozycji w skali globalnej, w kontekście atrybutu „przyjazne” w kategorii „ludzie i wartości”¹³. Znaczny rozdźwięk między wyżej wspomnianymi rankingami wskazuje na różnice w metodach pomiaru siły miękkiej¹⁴ oraz brak uniwersalnego podejścia, co zachęca do prowadzenia badań jakościowych nad siłą miękką oraz analizy konkretnych przypadków producenta i odbiorcy tej siły.

W obecnej sytuacji geopolitycznej, naznaczonej wzrostem potęgi autorytarnych Chin, ich międzynarodowej obecności oraz wpływów przede wszystkim w państwach Globalnego Południa, założenie o uniwersalnej atrakcyjności zachodnich, liberalnych wartości może być kwestionowane w znacznie większym stopniu niż na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Pomimo co najmniej dystansu do tych wartości państwa autorytarne, jak Chiny, używają typowych instrumentów siły miękkiej, powodując, że – jak twierdzą niektórzy badacze – wyłania się nowy typ tej siły¹⁵. Nawiązując do takiego podejścia, Joshua Kurlantzick argumentuje, że *siła miękka się zmieniła. W kontekście Chin, zarówno chiński rząd, jak i wiele państw ulegających ich urokowi, przyjmuje szerszą koncepcję siły miękkiej niż Nye [...]. Rzeczywiście, Pekin ma urok lwa, a nie myszy: może zagrozić kijami innym państwom, jeśli nie pomogą Chinom osiągnąć ich celów, ale też może zaoferować spore marchewki, jeśli to zrobią*¹⁶.

Pierwsza chińska praca naukowa na temat siły miękkiej *Kultura jako siła narodowa: Siła miękka* (Zuowei Guojia Shili de Wenhua: Ruan Quanli, *Culture as National Power: Soft Power*) Wanga Huninga¹⁷ ukazała się w 1993 r. W polityce zagranicznej Chin miękka siła zaznaczyła swoją praktyczną obecność wraz z ogłoszoną w 2002 r. koncepcją Pokojowego Wzrostu (*Peaceful Rise*) Zhenga Bijiana, chińskiego polityka

¹⁰ *The Global Soft Power Index 2024*, Report, [online] <https://brandirectory.com/softpower/report>, 10 VII 2024.

¹¹ *Monocle – Soft Power Survey 2018.2019*, [online] <https://monocle.com/film/affairs/soft-power-survey-2018-19/>, 17 X 2023.

¹² *Global Soft Power Index 2024...*

¹³ *Tamże*.

¹⁴ Więcej na temat, jak i czy mierzyć siłę miękką, zob. B. Ocieпка, *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski*, Warszawa 2013, s. 57-68.

¹⁵ K. Longhurst, A. Nitza-Makowska, K. Skiert-Andrzejuk, *Re-Thinking Soft Power...*

¹⁶ J. Kurlantzick, *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*, Yale University Press 2007, s. 6.

¹⁷ W. Huning, *Zuowei Guojia Shili de Wenhua: Ruan Quanli* [Culture as National Power: Soft Power], „Fudan Daxue Xuebao” [Journal of Fudan University] 1993, nr 3, s. 23-28.

i teoretyka. Koncepcja ta podkreśla zobowiązanie Pekinu do harmonijnego współistnienia i nieingerencji w sprawy wewnętrzne państw trzecich¹⁸. Tym samym założenia Pokojowego Wzrostu przekonują, że wzrost potęgi Chin nie wiąże się z zagrożeniami, ale przeciwnie – z korzyściami, takimi jak przede wszystkim udział Pekinu w *utrzymaniu pokoju na świecie poprzez własny rozwój [...] reformy i innowacje*¹⁹. Od tego czasu siła miękka zyskała na popularności w chińskiej polityce i nauce²⁰. Jak zauważają Tomasz Bieliński i Julia Janiak, właściwy *[t]ermin miękkiej siły na chińskiej scenie politycznej pojawił się po raz pierwszy w 2007 r. podczas 17. Kongresu Komunistycznej Partii Chin, gdzie były sekretarz KPCh Hu Jintao przyjął soft power jako nadrzędny element strategii dyplomatycznej*²¹. Kolejno w 2014 r. podczas XVIII Kongresu Narodowego Komunistycznej Partii Chin uznano, że należy wzmocnić siłę miękka, aby *lepiej przekazywać światu przesłanie Chin*²².

Głównymi celami tak zainicjowanej i rozwijanej siły miękkiej Chin – jak nakreśla narracja Pekinu – są: (i) uznanie Chin za państwo, które buduje harmonijne społeczeństwo i pracuje na lepszą przyszłość, (ii) postrzeganie Chin jako stabilnego, odpowiedzialnego partnera gospodarczego, wschodzącą siłę, której nie należy się obawiać; oraz jako (iii) godnego zaufania, odpowiedzialnego uczestnika międzynarodowej polityki zdolnego, aby działać na rzecz pokoju, a także jako (iv) szanowany ośrodek kultury tradycyjnej²³. Aby osiągnąć powyższe cele, Chiny wykorzystują swoje zasoby siły miękkiej. Chcąc oddać specyfikę siły miękkiej Chin w działaniu, badacze rozszerzyli model Nye'a, w którym kultura, wartości polityczne i polityki zagraniczne są głównymi zasobami tej siły, o co najmniej dwa dodatkowe zasoby, tj. model rozwoju i wizerunek międzynarodowy. Zasoby te zostały przedstawione poniżej.

1. Kultura, w tym kultura tradycyjna z jej wartościami, kultura popularna oraz język chiński. *Tradycyjna kultura chińska, która kładzie nacisk na „stawianie człowieka na pierwszym miejscu” (yi ren wei ben) i „harmonię między naturą a ludzkością” (tian ren he yi), mogłaby zapewnić alternatywne podejście do globalnych problemów*²⁴. Pekin propaguje sprzęgnięte z tą kulturą wartości, jak harmonia między ludźmi, harmonia

¹⁸ *China's Peaceful Rise: Speeches of Zheng Bijian 1997-2004*, Brookings Institution, 2005, s. 1-6, [online] <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20050616bijianlunch.pdf>, 10 VII 2024.

¹⁹ *Full Text: Action Plan on the Belt and Road Initiative*, The State Council of the People's Republic of China, 2015, [online] http://english.gov.cn/archive/publications/2015/03/30/content_281475080249035.htm, 10 VII 2024.

²⁰ X. Li, V. Worm, *Building China's Soft Power for a Peaceful Rise*, „Journal of Chinese Political Science” 2011, vol. 16, s. 71.

²¹ T. Bieliński, J. Janiak, *Miękka siła Chin. Wpływ soft power na wizerunek Chińskiej Republiki Ludowej w Polsce*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2023, t. 24, s. 145.

²² D. Shambaugh, *China's Soft-Power Push: The Search for Respect*, „Foreign Affairs” 2015, vol. 94, no. 4, s. 99.

²³ I. d'Hooghe, *The Limits of China's Soft Power in Europe: Beijing's Public Diplomacy Puzzle*, Hague 2010, [online] https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20100100_cdsp_paper_dhooghe_china.pdf, 10 VII 2024.

²⁴ L. Mingjiang, *China Debates Soft Power*, „Chinese Journal of International Politics” 2008, vol. 2, no. 2, s. 292.

społeczna czy ta wspomniana wyżej między człowiekiem a naturą²⁵, jako podstawę swoich polityk zagranicznych i mniej lub bardziej bezpośrednio jako alternatywę dla zachodniego podejścia do globalnych problemów, włączając kryzys klimatyczny czy konflikty międzynarodowe. Jak zadeklarował Xi Jinping: *Ożywienie Chin nie jest tylko ekonomiczne, jest także odrodzeniem cywilizacji, która może pomóc poprowadzić świat ku trwałemu pokojowi i harmonii*²⁶. Dodatkowo, w kontekście samej BRI, za przykład takiej narracji może posłużyć ogłoszony przy okazji Trzeciego Forum BRI dokument *A Global Community of Shared Future: China's Proposals and Actions*, w którym Pekin przekonuje, że *musimy trzymać się razem w obliczu przeciwności losu, na dobre i na złe, zmierzając do większej harmonii na tej planecie, którą nazywamy domem. Powinniśmy starać się budować otwarty, inkluzywny, czysty i piękny świat, który cieszy się trwałym pokojem, powszechnym bezpieczeństwem i dobrobytem, urzeczywistniając tęsknotę ludzi za lepszym życiem*²⁷.

Chińska kultura popularna jest uważana za relatywnie ograniczony zasób siły miękkiej w porównaniu do kultury amerykańskiej, koreańskiej czy japońskiej. Pekin wykorzystuje BRI do zacieśniania współpracy między twórcami kultury popularnej i tym samym promowania własnej. Na przykład pod przewodnictwem Chin 28 państw BRI utworzyło sojusz na rzecz festiwali filmowych Pasa i Szlaku podczas 21. Międzynarodowego Festiwalu Filmowego w Szanghaju (Shanghai International Film Festival, SIFF) w 2018 r. Co więcej, „Tydzień Pasa i Szlaku” (Belt and Road Film Week), kiedy pokazuje się filmy z państw inicjatywy, stał się ważną częścią tego festiwalu.

Pekin aktywnie promuje swoją kulturę, przede wszystkim język mandaryński za granicą, za pośrednictwem Instytutów Konfucjusza (IK). Z jednej strony, jak zauważają Anna Wojciuk, Maciej Michałek i Marta Stormowska, IK są *najważniejszą i najbardziej widoczną inicjatywą edukacyjną Chin skierowaną za granicę*²⁸. Z drugiej strony, funkcjonowanie IK budzi obawy o to, że mogą one *zagrozić wolności akademickiej i być wykorzystywane do szerzenia propagandy*²⁹. W konsekwencji Instytuty Konfucjusza są zamykane w niektórych państwach europejskich, USA i Kanadzie. W czerwcu 2023 r. w USA działało 10 IK, a 111 zostało zamkniętych lub było zamykanych³⁰.

²⁵ K. Mazur-Kajta, *Harmonia w komunikacji o chińskim charakterze – spostrzeżenia z Polskiej (europejskiej) perspektywy*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie / Politechnika Śląska” 2018, nr 124, s. 59-76.

²⁶ T. Winter, *Silk Road Diplomacy: Geopolitics and Histories of Connectivity*, „International Journal of Cultural Policy” 2020, vol. 26, no. 7, s. 898-912.

²⁷ *A Global Community of Shared Future: China's Proposals and Actions*, The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2023, [online], <http://www.beltandroadforum.org/english/n101/2023/1010/c127-916.html>, 10 VII 2024.

²⁸ A. Wojciuk, M. Michałek, M. Stormowska, *Education as a Source and Tool of Soft Power in International Relations*, „European Political Science” 2015, vol. 14, no. 3, s. 12.

²⁹ J. Gil, *Soft Power and the Worldwide Promotion of Chinese Language Learning: The Confucius Institute Project*, Bristol 2017, s. 67.

³⁰ *How Many Confucius Institutes Are in the United States?*, National Association of Scholars, [online] https://www.nas.org/blogs/article/how_many_confucius_institutes_are_in_the_united_states, 10 VII 2024.

2. Wartości polityczne. Autokratyczne Chiny oficjalnie nie projektują swojego ustroju politycznego na inne państwa. W kontekście wartości politycznych jako zasobu siły miękkiej Chin Xin Li i Verner Worm wyróżniają dwa aspekty: *jeden wewnętrzny, tj. między innymi jak rząd zarządza społeczeństwem, oraz drugi międzynarodowy, czyli odnoszący się do zasad i polityk postępowania z innymi państwami, oraz spraw międzynarodowych*³¹. W odniesieniu do tego drugiego aspektu Pekinowi zdarza się podkreślać, że promuje zasady demokracji. Potwierdza to np. dokument *China's Peaceful Development Road*, który w 2005 r. opublikowało Biuro Informacyjne Rady Państwa Chin (The State Council Information Office). Zgodnie z jego treścią: *W duchu demokracji, harmonii, sprawiedliwości i tolerancji Chiny odgrywają konstruktywną rolę i podejmują wysiłki, aby osiągnąć wzniosły cel, jakim jest budowanie harmonijnego świata wspólnie ze wszystkimi innymi państwami. Chiny ciężko pracują, aby wprowadzić sprawiedliwy i racjonalny nowy międzynarodowy porządek polityczny i gospodarczy oraz opowiadają się za większą demokracją w stosunkach międzynarodowych*³². O ile w narracji dotyczącej BRI bezpośrednie odniesienia do demokracji nie są powszechne, Pekin przekonuje, że promuje zasady, które można uznać za spójne z tym ustrojem politycznym, jak równość między państwami niezależnie od ich siły i zasobów³³.

3. Polityka zagraniczna. Wdrażając takie strategie polityki zagranicznej, jak Pokojowy Wzrost i BRI, Pekin szerzy przyjazny wizerunek zarówno samych Chin, jak i porządku światowego, który próbuje tworzyć. Temu celowi mają służyć już wspomniane odwołania do tradycyjnych chińskich wartości i zasady równości państw niezależnie od ich potencjału – co stanowi szczególnie atrakcyjny przekaz dla Globalnego Południa³⁴. Z jednej strony, obecnie to BRI uważana jest za kluczowy, obszerny parasol dla zasobów i instrumentów siły miękkiej Chin. Z drugiej strony, państwa zachodnie patrzą na tę inicjatywę z podejrzliwością, identyfikując ją jako narzędzie służące przede wszystkim samemu Chinom³⁵, w skrajnych przypadkach nawet do uzależnienia i kontroli państw przyjmujących³⁶.

4. Model rozwoju. Sukces gospodarczy Chin spowodował, że ich model rozwoju stał się atrakcyjny głównie dla Globalnego Południa³⁷. Jak zauważa Nye, *[w] niektórych częściach Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej tak zwany „konsensus pekiński” bazujący na*

³¹ X. Li, V. Worm, *Building China's Soft Power for a Peaceful Rise...*, s. 77.

³² *China's Peaceful Development Road*, Embassy of the People's Republic of China to the Republic of South Africa, [online] <http://za.china-embassy.gov.cn/eng/zt/pd/>, 10 VII 2024.

³³ *Full Text: Action Plan on the Belt and Road Initiative*, State Council, 2011, [online] http://www.gov.cn/english/official/2011-09/06/content_1941354.htm, 10 VII 2024.

³⁴ X. Li, V. Worm, *Building China's Soft Power for a Peaceful Rise...*, s. 78.

³⁵ N. Xie, A. Chen, X. Wang, X. Zhang, *Does the BRI Contribute to Poverty Reduction in Countries Along the Belt and Road? A DID-Based Empirical Test*, „Humanities and Social Science Communication” 2023, vol. 10, [online] <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02365-8>, 10 VII 2024.

³⁶ A. Nitza-Makowska, K.D. Bhutia, U. Hübepappel, L. Luik, A. Sinitsyna, E. Süld, *Mapping the Scope of China's Soft Power in Estonia*, „East Asian Policy” 2023, vol. 15, no. 04, s. 22-37.

³⁷ H. Yanzhong, S. Ding, *Dragon's Underbelly: An Analysis of China's Soft Power*, „East Asia” 2006, vol. 23, no. 4, s. 29.

połączeniu rządów autorytarnych i gospodarki rynkowej stał się bardziej popularny niż wcześniej dominujący „konsensus waszyngtoński” z gospodarką rynkową i rządem demokratycznym³⁸. Ponadto w konsekwencji gospodarczego sukcesu Chin zwiększyły swoją atrakcyjność, oferując zagraniczną pomoc ekonomiczną. Programy w tym obszarze tak samo jak pomoc rozwojowa i inwestycje Chin w państwach trzecich, w przeciwieństwie do ich odpowiedników oferowanych przez państwa zachodnie, nie wiążą się z warunkami natury politycznej, jak np. podniesienie standardów demokracji wobec państw-odbiorców.

Ponadto model rozwoju Chin sprzęgnięty jest z rozwojem nauki, edukacji i szkolnictwa wyższego – instrumentów w portfolio siły miękkiej tego państwa. Jak zauważa Rui Yang, *wykorzystanie przez Chiny wymiany międzynarodowej i współpracy w szkolnictwie wyższym jako praktyki siły miękkiej jest bezprecedensowe*³⁹. W tym kontekście, pod parasolem BRI, Chiny podejmują takie działania, jak: rekrutacja zagranicznych studentów często połączona z ofertą stypendialną, już przedstawiona aktywność IK oraz budowanie akademickich i naukowych sieci współpracy⁴⁰. W 2018 r. na chińskich uczelniach studiowało 492 185 studentów z zagranicy, ze 196 państw⁴¹. W 2017 r. studenci z państw BRI stanowili 64,85% wszystkich studentów obcokrajowców, co stanowi wzrost o 12% w porównaniu z rokiem poprzednim⁴². Ocenia się, że to przede wszystkim programy stypendialne oraz awansujące w międzynarodowych rankingach chińskie uczelnie przyciągają studentów do Chin. Uniwersytet Tsinghua i Uniwersytet Pekijski zajmują kolejno pierwsze i drugie miejsce w Azji w rankingu Times Higher Education⁴³. Ponadto, pod parasolem BRI, Pekin rozwija wielostronne sieci współpracy między uniwersytetami na całym świecie. Flagowym przykładem będzie założone w 2015 r. University Alliance of the Silk Road (UASR), które skupia ponad 150 uniwersytetów z Azji, Europy, Stanów Zjednoczonych i Nowej Zelandii. Zgodnie z dokumentem założycielskim, tj. *Xi'an Consensus*, cele UASR to wspólne szkolenia i edukacja, wspieranie wymiany i wzajemnego uczenia się oraz współpraca badawcza⁴⁴. Ponadto

³⁸ J.S. Nye, *Soft Power and Great-Power Competition: Shifting Sands in the Balance of Power Between the United States and China*, Singapore 2023, s. 98.

³⁹ R. Yang, *China's Soft Power Projection in Higher Education*, „International Higher Education” 2015, no. 46, s. 25.

⁴⁰ K.A. Longhurst, A. Nitza-Makowska, K. Skiart-Andrzejuk, *International Higher Education as Foreign Policy: Comparing the Strategies of the EU, China, and Russia Towards Central Asia*, „Polish Political Science Yearbook” 2022, vol. 4, no. 51, s. 111-123.

⁴¹ Ministry of Education of the PRC, *Statistical Report on International Students in China for 2018*, 18 IV 2019, [online] http://en.moe.gov.cn/documents/reports/201904/t20190418_378692.html, 10 IX 2025.

⁴² Ministry of Education of the PRC, *China Striding Ahead to Become Global Force in Higher Education-- Overview of China's Progress in Reforming and Developing Higher Education since the 18th CPC National Congress*, 2018, [online] http://en.moe.gov.cn/Specials/Specials_Conference/conference_Achievements/201810/t20181009_350929.html, 10 VII 2024.

⁴³ Times Higher Education Asia University Rankings, [online] <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2024/regional-ranking>, 10 VII 2024.

⁴⁴ *Xi'an Consensus*, University Alliance of the Silk Road (UASR), 2015, [online] http://uasr.xjtu.edu.cn/About_UASR/Xi_an_Consensus.htm, 10 VII 2024.

w 2018 r. Pekin zainicjował Alliance of National and International Science Organizations for the Belt and Road Regions (ANSO) także po to, aby wzmocnić współpracę w dziedzinie nauki, technologii i innowacji pomiędzy państwami BRI. ANSO skupia ponad 78 członków z 52 państw, w tym uniwersytety, akademie nauk oraz instytuty badawcze.

5. Wizerunek międzynarodowy. W przypadku Chin wydaje się mniej korzystny niż wizerunek państw zachodnich, m.in. ze względu na specyfikę chińskiego reżimu, kojarzenie produktów „made in China” z niską jakością oraz tendencje decydentów do zaniedbywania znaczenia tego wizerunku w przeszłości, szczególnie za rządów Mao. Chiny dążą na wiele sposobów do odwrócenia strat spowodowanych ich negatywnym postrzeganiem za granicą – poza przedstawionym rozszerzaniem portfolio zasobów i instrumentów siły miękkiej także poprzez rozwiązywanie sporów granicznych z większością sąsiadów, z wyjątkiem Indii i Bhutanu, organizację Igrzysk Olimpijskich czy wysyłanie większej liczby studentów za granicę.

Odmienność chińskiej siły miękkiej od modelu z konceptualizacji Nye’a w znacznym stopniu wynika z różnego podejścia do wyżej przedstawionych zasobów tej siły. Jak wykazano, siła miękka Chin czerpie przede wszystkim z kultury tradycyjnej i jej wartości oraz z chińskiego modelu rozwoju, a siła miękka Nye’a – ze sprzęgniętych z liberalną demokracją wartości politycznych⁴⁵. Zarówno z punktu widzenia Pekinu, który oficjalnie nie promuje własnych wartości politycznych ani typu reżimu w politykach zagranicznych, jak i niektórych odbiorców siły miękkiej Chin możliwe jest wybiórcze podejście do atrybutów państwa. Na przykład podziw dla sukcesów gospodarczych Chin i chęć ich powielenia nie musi być tożsama z dążeniami do zaadaptowania modelu polityczno-społecznego tego państwa⁴⁶.

Podczas gdy sposób, w jaki Chiny stosują siłę mięką, może podważać status liberalnych wartości politycznych jako nieodzownego zasobu siły miękkiej⁴⁷, pewien stopień wolności i demokracji wydaje się niezbędny, aby – jak pisał Christophe Walker – *robić siłę mięką dobrze*⁴⁸. Według Nye’a i zwolenników jego konceptualizacji siły miękkiej potrzebuje ona aktorów operujących niezależnie od rządów, jak: społeczeństwo obywatelskie, przedsiębiorcy i biznes, producenci kultury popularnej, którzy biorą udział w generowaniu i odbiorze tej siły, i co ważne, potencjalnie mogą nie zgadzać się z oficjalną linią rządu⁴⁹. W dalszej części niniejszego artykułu ci aktorzy nazwani są transmitterami siły miękkiej. W oryginalnej konceptualizacji fakt, że siła miękka nie zależy

⁴⁵ J. Zheng, C. Zhang, *‘Soft Power’ and Chinese Soft Power*, [w:] *China’s Soft Power and International Relations*, red. H. Lai, Y. Lu, Routledge 2012, s. 23.

⁴⁶ S. Breslin, *The Soft Notion of China’s Soft Power*, Chatham House, 2001, s. 9, [online] https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Asia/0211pp_breslin.pdf, 17 X 2023.

⁴⁷ E. Li, *The Rise and Fall of Soft Power...*

⁴⁸ Ch. Walker, *What Is ‘Sharp Power’?*, „Journal of Democracy” 2018, vol. 29, no. 3, s. 18; J.S. Nye, *What China and Russia Don’t Get About Soft Power*, „Foreign Policy” 2013, 29 IV, [online] http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/04/29/what_china_and_russia_don_t_get_about_soft_power?wp_login_redirect=0, 17 X 2023.

⁴⁹ J.S. Nye, *The Paradox of American Power...*, s. 11.

wyłącznie od rządów centralnych, jest jedną z cech, która odróżnia ją od siły twardej, gdzie państwo – jeśli spełnia swoje funkcje – ma monopol na jej użycie.

Natomiast w Chinach, *siła miękka* (*ruan shili*) to przede wszystkim odgórny projekt kierowany przez partię⁵⁰, a nie produkt autonomicznego społeczeństwa obywatelskiego⁵¹. Tym samym, jak twierdzi Walker, Chiny mogą jedynie naśladować, udawać czy nawet karykaturować siłę miękką państw demokratycznych⁵². Dla nazwania takich praktyk Walker i Jessica Ludwig ukuli termin „ostra siła” (*sharp power*). Siły miękka i ostra wykorzystują te same zasoby, ale w inny sposób. Siła miękka, jak już zostało wyjaśnione, polega na osiąganiu celów bez użycia przemocy czy presji – jedynie bazując na atrakcyjności państwa i jego zasobów. Siła ostra wykorzystuje te zasoby do *penetrowania lub perforowania politycznego i informacyjnego środowiska państwa docelowego*⁵³. Jednak kontekst, w jakim Walker i Ludwig wprowadzili termin ostrej siły, lekko dystansuje to pojęcie od niniejszego studium przypadku. W ich badaniach ten rodzaj siły odnosi się do prób wywierania wpływu na demokrację przez państwa autorytarne. Natomiast to studium przypadku koncentruje się na autorytarnym producencie siły miękkiej – Chinach i reżimie hybrydowym – Pakistanie jako odbiorcy tej siły. Co więcej, działania Chin nie są bezpośrednio wymierzone w podważenie demokratycznych elementów systemu politycznego Pakistanu, np. w procedurę wyborów, która według analizy tego reżimu autorstwa Katharine Adeney jest najmocniejszym z tych elementów⁵⁴. Pośrednio jednak polityki, decyzje czy inne działania w skali lokalnej i państwa związane z CPEC mogą wpłynąć na system polityczny Pakistanu. Przede wszystkim dlatego, że Pekin potrzebuje współpracować z tamtejszym establishmentem militarno-wywiadowczym, który w największym stopniu może zapewnić bezpieczeństwo infrastrukturze CPEC i obywatelom Chin w Pakistanie. W konsekwencji obecna niekorzystna dla demokracji w Pakistanie nierównowaga kontroli między establishmentem militarno-wywiadowczym a cywilnym⁵⁵ – włączając polityków pochodzących z wyborów – na korzyść tego pierwszego, może się pogłębiać. Ponadto, konkretnie w Gwadarze, mieście portowym w Beludżystanie, gdzie zaczyna się CPEC, z uwagi na strategiczne znaczenie powstającej tam infrastruktury, zaobserwowano ograniczenie swobód i wolności, m.in. w konsekwencji zainstalowania

⁵⁰ C.T.N. Sørensen, *Constraints on the Soft Power Efforts of Authoritarian States: The Case of the 2015 Military Parade in Beijing*, „Journal of Current Chinese Affairs” 2017, vol. 46, no. 2, s. 114.

⁵¹ J.L. Wilson, *Russia and China Respond to Soft Power: Interpretation and Readaptation of a Western Construct*, „Politics” 2015, vol. 35, nr 3-4.

⁵² Ch. Walker, *What Is ‘Sharp Power’?...*, s. 9-23.

⁵³ Ch. Walker, J. Ludwig, *From ‘Soft Power’ to ‘Sharp Power’: Rising Authoritarian Influence in the Democratic World*, „National Endowment for Democracy” 2017, s. 13, [online] <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Introduction-Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence.pdf>, 17 X 2023.

⁵⁴ K. Adeney, *How to Understand Pakistan’s Hybrid Regime: The Importance of a Multidimensional Continuum*, „Democratization” 2017, vol. 24, no. 1, s. 119–137.

⁵⁵ A. Nitza-Makowska, *Pakistan – nierównowaga kontroli między establishmentem militarno-wywiadowczym a cywilnym i fasadowa demokratyzacja*, „Studia Politologiczne” 2020, nr 55, s. 381-395.

licznych punktów kontroli bezpieczeństwa, które utrudniają mieszkańcom codzienne funkcjonowanie. Trudno jednak ocenić, czy i jak te lokalne ograniczenia wpływają na proces demokratyzacji.

Co ciekawe, w kontekście Chin i demokracji, zgodnie z badaniem Gallupa z 2018 r. 72% pakistańskich respondentów określiło Chiny jako państwo demokratyczne (42% w pełni demokratyczne; 30% w miarę demokratyczne)⁵⁶. Wyniki tych badań potwierdzają, że zachodnia perspektywa postrzegania Chin nie jest perspektywą globalną. Dominujący pryzmat państwa autorytarnego, przez który na Chiny spogląda Zachód oraz nieliczne państwa demokratyczne w Azji, nie jest równie oczywistą perspektywą dla Pakistanu.

CPEC I SIŁA MIĘKKA CHIN W AKCJI

CPEC to bezprecedensowa inwestycja, o wartości ponad 60 miliardów USD, jednego państwa Azji w infrastrukturę drugiego. CPEC pełni rolę obszernego parasola dla polityk Chin wobec Pakistanu i równocześnie stanowi bogaty zasób siły miękkiej Chin. Aby pokazać, jak działa ta siła, wyróżniono jej instrumenty i transmitterów. Jako główne instrumenty wskazano narrację przełomu, przyjaźni i równych korzyści, język chiński, szkolnictwo wyższe i przemysł filmowy, które wiązane przez rządy w Pekinie i Islamabadzie z CPEC mają zwiększyć atrakcyjność tego projektu i przekonać państwo i społeczeństwo Pakistanu do chińskich rozwiązań i działań w Pakistanie. Instrumenty te w znacznym stopniu są spójne z tymi używanymi przez Chiny w skali globalnej. Z kolei transmitterzy siły miękkiej informują o tych instrumentach i sposobie ich wykorzystania w celu dotarcia do odbiorców tej siły, czyli rządu i społeczeństwa Pakistanu. Takimi transmitterami mogą być media, odpowiednie ministerstwa, ośrodki analityczne, organizacje pozarządowe (NGO) oraz działające w Chinach, a także związane z innymi reżimami autorytarnymi i hybrydowymi organizacje pozarządowe powołane przez rząd (GONGO). W niektórych okolicznościach transmitter siły miękkiej, jak np. pakistańskie media, jest równocześnie jej odbiorcą jako aktor wywodzący się ze społeczeństwa Pakistanu. Tabela 1 pokazuje kluczowe instrumenty i transmitterów siły miękkiej zaangażowanych w produkcję siły miękkiej Chin pod parasolem CPEC. Kolejno opisano wybrane i kluczowe dla produkcji tej siły instrumenty i transmitterów.

⁵⁶ Gallup, *Positive Opinions on China Remain Unchanged over The Past 09 Years, Only 1% Decline in the Proportion of Pakistanis Who Hold Positive Opinion Regarding China*, 2018, [online] <https://gallup.com.pk/positive-opinions-on-china-remain-unchanged-over-the-past-09-years-only-1-decline-in-the-proportion-of-pakistanis-who-hold-positive-opinion-regarding-china/>, 17 X 2023.

Tabela 1. Siła miękka Chin w akcji i CPEC

Zasób siły miękkiej	Instrument siły miękkiej	Przeказnik siły miękkiej
Polityki zagraniczne pod parasolem CPEC	narracja przełomu i równych korzyści	NGO i think tanki. Przykłady: Pakistan–China Institute (PCI); Research and Development International (RANDI), China–Pakistan Study Centre Institute of Strategic Studies in Islamabad media w Pakistanie publikujące o CPEC
	język chiński	Placówki oświatowe i szkoły językowe uruchamiające zajęcia z języka chińskiego. Przykłady: Instytuty Konfucjusza, City School (największa sieć szkół prywatnych w Pakistanie), Roots Chinese Languages Department w Roots International Schools (prywatna sieć szkół podstawowych i średnich działająca w całym Pakistanie)
	przemysł filmowy	Firmy dystrybucyjne, instytucje, profesjonaliści itp. działający w branży filmowej, będący zaangażowani we współpracę między przemysłem filmowym Chin i Pakistanu
	szkolnictwo wyższe	Uniwersytety w Chinach i Pakistanie zaangażowane w sieci współpracy dwustronnej i wielostronnej. Przykłady: CPEC Consortium of Universities, University Alliance of the Silk Road (UASR); Centra wspólnych badań nad CPEC i pokrewnymi tematami na uniwersytetach w Pakistanie. Przykłady: China Pakistan Management Initiative w Lahore University of Management and Science (LUMS); CPEC Integrated Centre for Research at University of the Punjab in Lahore; Chiński rząd oferujący stypendia dedykowane studentom państw BRI w tym CPEC

Źródło: Na podstawie A. Nitza-Makowska, *Can the China–Pakistan Economic Corridor Help Beijing Win Pakistanis’ Hearts and Minds? Reviewing Higher Education as an Instrument of Chinese Soft Power in Pakistan*, „International Journal of Cultural Policy” 2021, vol. 28, no. 3, s. 274-289.

Narracja przełomu i jej przeказniki

Oficjalne narracje Islamabadu i Pekinu nazywają CPEC projektem przełomowym, który ma potencjał zmienić państwo, społeczeństwo oraz turbulentne otoczenie regionalne Pakistanu. Kluczowy dokument dotyczący projektu, tj. *Long Term Plan for the CPEC 2017-2030* (*Długoterminowy Plan dla CPEC 2017-2030*), otwierają następujące słowa ówczesnego premiera Pakistanu Shahida Khaqan Abbasiiego: *Dwustronne więzi między Pakistanem a Chinami są wystawione na próbę czasu; nasze stosunki osiągnęły nowy poziom po utworzeniu Chińsko-Pakistańskiego Korytarza Ekonomicznego,*

który stanowi przełom w regionie i poza nim⁵⁷. Ponadto w Planie wielokrotnie podkreśla się *strategiczną przyjaźń na każdą pogodę* między państwami oraz cel CPEC, jakim jest przyniesienie zaangażowanym stronom wzajemnych i równych korzyści. Narrację tę konsekwentnie kontynuują późniejsze oświadczenia państw dostępne na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych Chin. Na przykład *Joint Statement on Strengthening China–Pakistan All-Weather Strategic Cooperative Partnership and Building Closer China–Pakistan Community of Shared Future in the New Era*⁵⁸ (*Wspólne oświadczenie w sprawie wzmocnienia strategicznego partnerstwa współpracy na każdą pogodę między Chinami a Pakistanem oraz zacieśnienia chińsko-pakistańskiej wspólnoty przyszłości w nowej erze*) już w samym tytule metaforycznie podkreśla wagę współpracy Chin z Pakistanem.

Co ważne, w kontekście siły miękkiej narracja ta sięga dalej niż kręgi establishmentu i jest powielana przez niektóre media i think tanki w Pakistanie. Trudno jednak ocenić, czy, lub w jakim stopniu, transmitterzy siły miękkiej Chin operują niezależnie od rządów w Islamabadzie i Pekinie. Utpal Vyas argumentuje, że *istnieje wiele dowodów na to, że chiński rząd próbuje eksportować swoje metody cenzury i kontroli państwa poprzez swoje powiązania międzynarodowe*⁵⁹, co może dotyczyć także Pakistanu, tym bardziej że powyższe słowa rezonują z twierdzeniem Madihy Afzala o dążeniach rządów Chin i Pakistanu *do kontrolowania narracji na temat CPEC i kierowania nią, aby tłumić krytykę*⁶⁰.

Od ogłoszenia CPEC Pekin wzmacnia swoje relacje z mediami w Pakistanie. Siegfried Wolf wyróżnił następujące manifestacje tej współpracy: (i) CPEC Media Forum, coroczne wydarzenie dla decydentów i dziennikarzy, które ma na celu zacieśniać relacje między mediami w Chinach i Pakistanie oraz promować określoną narrację o CPEC; do 2022 r. odbyło się siedem takich spotkań; (ii) Sieć Wymiany Informacji Szybkiego Reagowania (Rapid Response Information Exchange Network, RRIN) służącą reagowaniu na propagandę przeciwko CPEC ze strony zagranicznych mediów⁶¹. Jak argumentuje Wolf, powyższe działania mają daleko idące konsekwencje, ponieważ umożliwiają Pekinowi rozpowszechnianie swoich poglądów w języku urdu z terytorium Pakistanu i za pośrednictwem tamtejszych mediów⁶².

⁵⁷ *Long Term Plan for the CPEC (2017-2030)*, 2017, [online] <https://www.pc.gov.pk/uploads/cpec/LTP.pdf>, 17 X 2023.

⁵⁸ *Joint Statement on Strengthening China–Pakistan All-Weather Strategic Cooperative Partnership and Building Closer China–Pakistan Community of Shared Future in the New Era*, China's Ministry for Foreign Affairs, 4 XI 2018, [online] https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt_665385/2649_665393/201811/t20181104_679546.html, 17 X 2023.

⁵⁹ U. Vyas, *Cool, Warm, Soft and Sharp: Paradigms of Cultural Exchange in Japan–China Relations*, „International Journal of Cultural Policy” 2020, vol. 26, no. 7, s. 882-897.

⁶⁰ M. Afzal, *'At All Costs': How Pakistan and China Control the Narrative on the China–Pakistan Economic Corridor*, Brookings, 2020, [online] <https://www.brookings.edu/research/at-all-costs-how-pakistan-and-china-control-the-narrative-on-the-china-pakistan-economic-corridor>, 17 X 2023.

⁶¹ S.O. Wolf, *COMMENT 186 – China's Capture of Pakistan's Media Sector and the Complicity of the Establishment*, „SADF” 2020, 19 V, [online] <https://www.sadf.eu/comment-186-chinas-capture-of-pakistans-media-sector-and-the-complicity-of-the-establishment/>, 17 X 2023.

⁶² *Tamże*.

Po ogłoszeniu CPEC think tanki w Pakistanie, które zajmują się polityką międzynarodową lub wyłącznie bilateralnymi relacjami z Pekinem, zaczęły modyfikować swój obszar ekspertyzy, aby poświęcić znaczną część uwagi temu projektowi. Tak na przykład utworzony w 2009 r. Instytut Pakistan–Chiny (Pakistan–China Institute), oficjalnie niezależny think tank promujący więzi międzyludzkie w relacjach między Pakistanem a Chinami, obecnie służy przede wszystkim promocji CPEC. Kwartalnik „PIVOT” wydawany przez Centrum Studiów Chiny–Pakistan przy Instytucie Studiów Strategicznych (China–Pakistan Study Centre przy Institute of Strategic Studies) w Islamabadzie wydaje się przyjmować oficjalną narrację rządów Chin i Pakistanu, wychwalając przyjaźń między państwami i koncentrując się na korzyściach, jakie ma przynieść CPEC. Za skrajny element tej narracji można uznać wiersz *Autostrada Przyjaźni* (*Highway of Friendship*) Shahzada Nayyara⁶³ opublikowany w tym kwartalniku między eksperckimi analizami o relacjach chińsko-pakistańskich i przepisami na dania kuchni chińskiej.

Język chiński i Instytuty Konfucjusza

Projekt CPEC stworzył warunki dla popularyzowania języka chińskiego w Pakistanie, przede wszystkim za pośrednictwem IK oraz innych szkół i lektoratów języka chińskiego. Według Instytutu Pakistan–Chiny zajęcia z języka chińskiego służą wypełnieniu luki komunikacyjnej między Pakistańczykami i Chińczykami w warunkach CPEC, który intensyfikuje interakcje między obywatelami tych dwóch państw.

Od ogłoszenia CPEC liczba IK w Pakistanie wzrosła z jednego do pięciu. Obecnie IK działają w Islamabadzie (2005), Karaczi (2013), Faisalabadzie (2014), Lahore (2015) i Sargodha (2019). Poza swoją podstawową rolę polegającą na uczeniu języka chińskiego IK na National University of Modern Languages (Narodowy Uniwersytet Języków Nowożytnych, NUML) w Islamabadzie deklarują jako swój cel *cementowanie stosunków pakistańsko-chińskich* – jak jeden z wykładowców tego Instytutu powiedział pakistańskiemu dziennikowi „Dawn”⁶⁴. Taki pogląd na działalność IK w pełni rezonuje z oficjalnymi narracjami Pekinu i Islamabadu, a tym samym ignoruje coraz bardziej powszechną na Zachodzie krytykę tych Instytutów.

Lektoraty języka chińskiego w Pakistanie organizuje się także poza IK. Pomysł włączenia języka chińskiego do wszystkich programów studiów licencjackich na uniwersytetach w Pakistanie był okazjonalnie podnoszony przez tamtejszych decydentów i akademików, m.in. podczas wydarzeń związanych z funkcjonowaniem Konsorcjum Uniwersytetów CPEC (CPEC Consortium of Universities)⁶⁵. Co więcej, w 2018 r. Se-

⁶³ S. Nayyar, *Highway of Friendship*, „Pivot Quarterly Magazine of China–Pakistan Study Centre Institute of Strategic Studies Islamabad” 2021, vol. 3, no. 2, s. 11, [online] http://issi.org.pk/wp-content/uploads/Pivot-Magazine/PIVOT_Magazine_Vol_3_Issue_2_April_2021.pdf, 17 X 2023.

⁶⁴ U. Bacha, *More Students in Pakistan Are Learning Chinese Today than Ever before*, „Dawn” 2017, 16 V, [online] <https://www.dawn.com/news/1333509>, 17 X 2023.

⁶⁵ *Chinese Language as Compulsory Subject for Undergraduates?*, „Nation” 2017, 6 II, [online] <https://nation.com.pk/06-Feb-2017/chinese-language-as-compulsory-subject-for-undergraduates>, 17 X 2023.

nat Pakistanu zarekomendował uruchomienie kursów oficjalnego języka chińskiego... dla wszystkich obecnych i przyszłych pakistańskich zasobów ludzkich CPEC w celu przezwyciężenia wszelkich kosztownych barier komunikacyjnych⁶⁶.

W 2018 r. 25 tysięcy obywateli Pakistanu uczyło się chińskiego⁶⁷. Trzy lata później w 2021 r. Instytut Pakistan–Chiny informował o 26-30 tysiącach. Wzrost ten mogą pobudzać programy rządowe finansujące udział w lektoratach. Trudno jednak ocenić ich rolę z uwagi na brak kompletnych danych. Tak na przykład w 2017 r. rząd prowincji Chajber Pasztunchwa oferował darmowe zajęcia języka chińskiego na pięciu uczelniach technicznych, aby ułatwić słuchaczom znalezienie pracy związanej z rozwojem i obsługą infrastruktury CPEC⁶⁸.

Zwiększenie liczby IK i uruchamianie zajęć języka chińskiego, np. w prywatnych szkołach, odpowiada na rosnące zapotrzebowanie ze strony społeczeństwa Pakistanu. *Przed CPEC mieliśmy około 200 studentów uczących się chińskiego. Teraz mamy ich ponad 2000*⁶⁹ – powiedział Deutsche Welle Misbah Rasheed, lektor chińskiego z NUML. Tak samo Pakistański Instytut Zarządzania (Pakistan Institute of Management) w Karachi łączy naukę chińskiego z CPEC i miejscami pracy, jakie stworzy, zachęcając studentów do zapisania się na ten lektorat⁷⁰. Chociaż dane dotyczące liczby uczących się języka chińskiego nie informują, z jakich prowincji pochodzą słuchacze, media w Pakistanie ujawniają, że chińskiego uczą się mieszkańcy nawet tych regionów, które są uważane za bardziej sceptycznie nastawione do CPEC niż Islamabad. Czy w takim razie potencjalne korzyści związane ze znajomością chińskiego górują nad obawami związanymi z projektem? Według jednego z uczestników zajęć języka chińskiego w Gilgit-Baltistan, spornej części Kaszmiru administrowanej przez Pakistan, gdzie regularnie przeciwko CPEC protestuje lokalna społeczność (np. październik 2020, kwiecień 2022, grudzień 2022 / styczeń 2023), sprzeciwiając się chińskim wpływom i wykluczeniu władz lokalnych z decydowania o CPEC, lektoraty cieszą się powodzeniem, ponieważ wiążą się z nadzieją na znalezienie pracy związanej z obsługą infrastruktury projektu⁷¹.

⁶⁶ *Senate Secretariat Orders of the Day*, Senate of Pakistan, 19 II 2018, [online] http://senate.gov.pk/uploads/documents/1519031216_342.pdf, 17 X 2023.

⁶⁷ Z.S. Ahmed, *The China–Pakistan Economic Corridor in Social Media: A Critical Discourse Analysis*, „CPD Perspectives” 2019, [online] <https://www.uscpublicdiplomacy.org/?q=user/39916>, 17 X 2023.

⁶⁸ A. Zia, *K-P Govt Offering Free Chinese Language Courses*, „The Express Tribune” 2017, 19 II, [online], <https://tribune.com.pk/story/1331870/k-p-govt-offering-free-chinese-language-courses-2>, 17 X 2023.

⁶⁹ S.M. Baloch, *Why Are Pakistanis Keen to Learn Chinese Language?*, „Deutsche Welle” 2017, 21 XI, [online] <https://www.dw.com/en/why-are-pakistanis-keen-to-learn-chinese-language/a-41465711>, 17 X 2023.

⁷⁰ Pakistan Institute of Management, *Chinese Language for Students (Karachi)*, [online] <https://www.pim.com.pk/product/chinese-language-for-students>, 17 X 2023.

⁷¹ S. Toppa, *Why Young Pakistanis Are Learning Chinese*, „The Atlantic” 2018, 14 XI, [online] <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/11/pakistan-china-cooperation-cpec/568750/>, 17 X 2023.

Przemysł filmowy

Choć kultura popularna także w kontekście siły miękkiej Chin wobec Pakistanu nie jest jej wiodącym zasobem, to można zauważyć, że pod parasolem CPEC – tak samo jak w skali całej BRI – wykorzystuje się przemysł filmowy jako instrument tej siły. Działania branży filmowej mają na celu nie tylko wzmocnienie przekazu o przyjaźni na każdą pogodę między Chinami a Pakistanem, ale także nawiązanie i pogłębienie więzi między obywatelami tych państw. Od momentu ogłoszenia CPEC zaobserwowano następujące działania w tym obszarze: (i) stworzenie koprodukcji *Ba'Tie Girl*, co oznacza dziewczynę z braterskiego Pakistanu, filmu opowiadającego o przyjaźni między Chiną a pakistańską nastolatką, które połączyła piłka nożna; (ii) powstanie chińskiego filmu dokumentalnego *Wątki przyjaźni: przygoda chińskiej dziewczyny w Pakistanie* (*Threads of Friendship: A Chinese Girl's Adventure*); (iii) obecność pakistańskich produkcji na festiwalach filmowych w Chinach. Pakistan po raz pierwszy uczestniczył w Silk Road International Film Festival (SRIFF) w Fuzhou, prezentując *Teefa in Trouble* (*Teefa w tarapatach*), popularny romantyczno-komediowy film akcji w 2018 r. Ponadto (iv) pięć pakistańskich filmów pokazano na Festiwalu Filmowym Organizacji Współpracy w Szanghaju (Shanghai Cooperation Organization, SCO) w 2018 r.

Zacieśnianie współpracy między dwoma przemysłami filmowymi jest przyjmowane z entuzjazmem przez stronę pakistańską. Tamtejsi filmowcy żywią nadzieję dotarcia do ogromnego rynku chińskiego. *Chiny mają ponad 60 000 kin, a jeśli filmy pakistańskie będą wyświetlane w choćby niewielkiej liczbie tych kin, pakistańscy producenci i aktorzy wzmocnią swój potencjał ekonomiczny, aby importować nowoczesny sprzęt i robić filmy lepszej jakości*⁷².

Szkolnictwo wyższe

Współpraca chińsko-pakistańska w obszarze szkolnictwa wyższego obejmuje cztery podstawowe elementy: (i) przyjmowanie studentów z Pakistanu na uczelnie w Chinach, (ii) przekazywanie uniwersytetom w Pakistanie funduszy i sprzętu, aby wzmocnić ich potencjał badawczy i dydaktyczny, (iii) budowanie regionalnych sieci akademickich oraz (iv) tworzenie wspólnych centrów badań nad CPEC i pokrewnymi tematami. Elementem tej strategii może być także tworzenie IK na uczelniach wyższych, co już zostało omówione w innej części artykułu. Co ciekawe, ale też zrozumiałe z uwagi na sytuację bezpieczeństwa w Pakistanie, działania Pekinu nie obejmują zakładania zagranicznych filii własnych uniwersytetów. Takie filie powstały na przykład w Laosie (Soochow University Laos), Malezji (Xiamen University Malaysia), Tajlandii (Yunnan University of Finance and Economics Business School w Bangkoku) i Japonii (Beijing Language and Culture University w Tokio).

⁷² M.S. Malik, *Spotlight: Chinese Cooperation Can Help Uplift Pakistan's Reviving Film Industry*, „Xinhua” 2018, 7 VIII, [online] http://www.xinhuanet.com/english/asiapacific/2019-08/07/c_138291203.htm, 17 X 2023.

Liczba studentów z Pakistanu w Chinach przed uruchomieniem CPEC rosła powoli z 1000 w 2006 r. do 5000 w 2012 r. Znaczny wzrost, do 19000, studentów z Pakistanu na chińskich uczelniach odnotowano trzy lata po ogłoszeniu CPEC w 2016 r. (3500 z nich otrzymywało stypendia rządowe Chin). Kolejno ich liczba wzrosła do 28000 w 2018 r.⁷³ W 2022 r. chińska Rada Państwa informowała o 21000 obywateli Pakistanu studiujących w Chinach⁷⁴. Spadek ten może być konsekwencją pandemii koronawirusa i chińskiej polityki „zero COVID-u”. Studenci z Pakistanu zaczęli wracać na chińskie uczelnie dopiero w lipcu 2022 r. i można przypuszczać, że nie wszyscy zdecydowali się na powrót albo wcześniej ukończyli studia zdalnie.

Zgodnie z deklaracjami z 2020 r. w ramach CPEC Pekin miał przeznaczyć 200000 USD na budowę 400 wykorzystujących chińskie technologie inteligentnych klas (*smart classrooms*) na 128 publicznych uniwersytetach w Pakistanie do 2024 r. Zgodnie z oficjalnymi deklaracjami projekt [*Smart Universities: Transformation through Smart Classrooms*] ma na celu stworzenie bardziej atrakcyjnego środowiska uniwersyteckiego poprzez wprowadzenie zaawansowanych technologii cyfrowych na uniwersytety i [...] rozwój kształcenia na odległość⁷⁵. Oficjalna strona CPEC w 2022 r. informowała o tym, że powyższy projekt jest realizowany na 50 uniwersytetach w Pakistanie. Brakuje informacji na temat powodu różnicy w danych między 2020 a 2022 r. oraz ewentualnego zmniejszenia liczby inteligentnych klas. Można jedynie domniemywać, że różnica ta może wynikać z niekomunikowanej zmiany decyzji Pekinu lub braku konsekwencji w działaniu albo z ewentualnego odnoszenia się jedynie do części obszernego projektu inteligentnych klas w bardziej aktualnej informacji z 2022 r.

Niektóre instytucje szkolnictwa wyższego w Pakistanie dołączyły do sieci współpracy mających na celu wzmocnienie powiązań między państwami CPEC i BRI. Narodowy Uniwersytet Nauki i Technologii (National University of Science and Technology) dołączył do UASR. Ponadto utworzono nowe ośrodki wspólnych badań nad CPEC i pokrewnymi tematami. Należą do nich: Inicjatywa Zarządzania Chiną Pakistan (China Pakistan Management Initiative) w Lahore, University of Management and Science (LUMS) i Zintegrowane Centrum Badawcze nad CPEC (CPEC Integrated Centre for Research) na Uniwersytecie Pendżabu w Lahore. Ponadto, pod patronatem CPEC, Chińska Akademia Nauk Społecznych (Chinese Academy of Social Science) planuje utworzenie swojego odpowiednika w Pakistanie⁷⁶.

Bezpośrednimi odbiorcami i – zgodnie z narracjami Islamabadu i Pekinu – beneficjentami większości opisanych powyżej inicjatyw są pakistańscy studenci, przedstawiani

⁷³ Ministry of Education of the PRC, *Statistical Report on International Students in China For 2018...*

⁷⁴ The State Council Information Office, *The People's Republic of China, China, Pakistan Strengthen Youth Exchange*, 7 IX 2022, [online] http://english.scio.gov.cn/international/exchanges/2022-11/07/content_78506151.htm, 17 X 2023.

⁷⁵ Z.A. Awan, *CPEC's Biggest Impact Will Be on Education Sector*, „China Daily” 2020, 13 IV, [online] <https://global.chinadaily.com.cn/a/202004/13/WS5e93cf3aa3105d50a3d15b83.html>, 17 X 2023.

⁷⁶ CPEC Secretariat, *Consortium For CPEC Knowledge Base Development*, [online] <http://cpec.gov.pk/news/25>, 17 X 2023.

w tych narracjach jako przyszli żołnierze *na pierwszej linii siły roboczej wymaganej w ramach CPEC, ambasadorzy przyjaźni między Chinami a Pakistanem* oraz jako *prawdziwy gwarant sukcesu CPEC*⁷⁷.

Rząd i opinia publiczna Pakistanu (jako odbiorcy siły miękkiej)

Entuzjastyczna narracja rządów w Islamabadzie i Pekinie, zsynchronizowana z licznymi publicznymi uściskami dłoni przywódców Chin i Pakistanu, pieczętuje przyjaźń na każdą pogodę między państwami oraz symbolicznie potwierdza zbieżności celów i priorytetów. Zarówno jednak dotychczasowa dynamika wyjątkowo stabilnej przyjaźni na każdą pogodę, jak i badania opinii publicznej w Pakistanie pokazują, że Chiny podbiły serca i umysły Pakistańczyków jeszcze przed ogłoszeniem CPEC. Według badań Pew Research Centre, przed powstaniem CPEC, tj. w latach 2005-2012, w pozytywnym postrzeganiu Chin Pakistańczyków prześcigali zazwyczaj, bo z wyjątkiem 2007 i 2010 r., wyłącznie sami Chińczycy. W tym okresie (2005-2012) od 69% do 85% respondentów w Pakistanie miało pozytywne nastawienie do Chin, gdzie najwyższy wynik odnotowano w 2012 r., czyli rok przed ogłoszeniem CPEC. Kolejno Pakistan uwzględniono jedynie w badaniu w 2015 r., kiedy 82% respondentów wyraziło pozytywne nastawienie do Chin⁷⁸. W analogicznych badaniach Gallupa odnotowano jednoprocetowy spadek z 66% do 65% w latach 2009-2018⁷⁹. Co więcej, w 2018 r. Gallup przeprowadził badania na temat percepcji CPEC wśród Pakistańczyków, które wykazały, że 65% tamtejszych respondentów uznało CPEC za korzystny dla swojego państwa, a 87% ankietowanych stwierdziło, że będzie miał on co najmniej pozytywny wpływ na gospodarkę⁸⁰.

Powyższe badania nie pokazują prowincji pochodzenia respondentów, co jest istotne w kontekście CPEC, ponieważ zdarza się, że rządy lokalne, przede wszystkim w Beludżystanie i Chajber Pasztunchwa, wraz z mieszkańcami tych historycznie zaniedbanych przez Islamabad prowincji, krytykują projekt. Jak wynika z artykułu pt. *Demaskowanie krytyki dotyczącej CPEC (Debunking Criticism on the China-Pakistan Economic Corridor)*, oponenti CPEC w Pakistanie podkreślają ryzyko wpadnięcia w pułapkę zadłużenia i przeistoczenia się w chińską kolonię⁸¹. Rzeczywiście, niektóre akty niezadowolenia sugerują, że na „peryferiach” Pakistanu rosną nastroje antychińskie. Beludżystan, uznawany za epicentrum CPEC, odnotowuje najsilniejszy opór ze strony przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego i aktywnych tam separatystów.

⁷⁷ Z.A. Awan, *CPEC's Biggest Impact Will Be on Education Sector...*

⁷⁸ Pew Research, *Opinion of China – Database*, [online] <https://www.pewresearch.org/global/database/indicator/24>, 17 X 2023.

⁷⁹ Gallup, *Positive Opinions on China Remain Unchanged...*

⁸⁰ Gallup, *Public Opinion Polling on China-Pakistan Economic Corridor*, 2019, [online] <http://gallup.com.pk/wp-content/uploads/2019/09/Public-Opinion-Polling-on-China-Pakistan-Economic-Corridor-2.pdf>, 17 X 2023.

⁸¹ Z. Khan, G. Changgang, M. Afzaal, R. Ahmad, S.A. Issack, *Debunking Criticism on the China-Pakistan Economic Corridor*, „The Chinese Economy” 2020, vol. 53, no. 6, s. 477-487.

W styczniu 2018 r. Ruch Wolnego Beludżystanu (Free Baluchistan Movement, FBM) zorganizował protest przeciwko CPEC w Londynie. Protestujący twierdzili, że *Chiny i Pakistan miały na celu zmianę demografii Beludżystanu poprzez osiedlenie setek tysięcy Pendżabczyków i Chińczyków w Gwadarze*⁸². Wreszcie separatysty z Beludżystanu wyrażają co najmniej niezadowolenie z chińskiego projektu poprzez ukierunkowane ataki na obywateli Chin i Pakistanu zatrudnionych przy budowie infrastruktury CPEC. W latach 2017-2018 separatysty *zabili dziesiątki Pakistańczyków zatrudnionych przy projektach CPEC, a kolejne ataki mogą być wymierzone w chińskich pracowników budowlanych lub obywateli Chin mieszkających w Pakistanie*⁸³. Do przykładów aktów przemocy, które były skierowane przeciwko Chinom i CPEC, należą choćby działania Balochistan Liberation Army (Armia Wyzwolenia Beludżystanu, BLA) zaliczanej przez rządy w Pakistanie i Stanach Zjednoczonych do organizacji terrorystycznych. W sierpniu 2023 r. BLA zaatakowała konwój chińskich inżynierów; żaden z nich nie ucierpiał, śmierć poniosło dwóch Pakistańczyków. Wykraczając poza granice Beludżystanu, BLA przyznała się do zamachu na chińskich pracowników IK w Karaczi w kwietniu 2022 r., w którym zginęło trzech Chińczyków i jeden Pakistańczyk, ich kierowca⁸⁴.

ZAKOŃCZENIE

CPEC jest nie tylko bezprecedensową inwestycją jednego państwa w infrastrukturę drugiego, ale także bogatym zasobem siły miękkiej Chin wobec Pakistanu. Pod parasolem tego projektu Chiny rozwinęły portfolio instrumentów tej siły, uwzględniając język chiński, szkolnictwo wyższe, narracje przełomu, przyjaźni i równych korzyści. Oficjalna narracja Islamabadu oraz wyniki nielicznych badań opinii publicznej wskazują na to, że wraz z CPEC Pekin umocnił swoje miejsce w sercach i umysłach rządu i społeczeństwa w Pakistanie. Oficjalne narracje Pakistanu sugerują, że cele siły miękkiej Chin zostały w znacznym stopniu zrealizowane w tym państwie. CPEC – nazywany projektem przełomowym – legitymizuje projekcję Chin jako państwa, które pracuje na lepszą przyszłość Pakistanu. Co więcej, dynamika 73-letnich chińsko-pakistańskich relacji, która zaowocowała głębszą niż oceany przyjaźnią na każdą pogodę – jak się o niej mówi w Pakistanie – ukształtowała wizerunek Chin jako stabilnego, odpowiedzialnego partnera we współpracy gospodarczej, politycznej i militarnej. Także wzrost potęgi

⁸² ANI, *Baloch Activists Protest Against CPEC*, „Business Standard” 2018, 29 I, [online] https://www.business-standard.com/article/news-ani/baloch-activists-protest-against-cpec-118012900123_1.html, 17 X 2023.

⁸³ M. Kovring, *National Ambitions Meet Local Opposition Along the China–Pakistan Economic Corridor*, „The Diplomat” 2018, 24 VII, [online] <https://thediplomat.com/2018/07/national-ambitions-meet-local-opposition-along-the-china-pakistan-economic-corridor/>, 17 X 2023.

⁸⁴ C.S. Hendrix, *Chinese Nationals Have Become Targets for Violence as China Deepens its International Reach*, *Peterson Institute for International Economics*, „Peterson Institute for International Economics” 2022, 15 VII, [online] <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/chinese-nationals-have-become-targets-violence-china-deepens>, 17 X 2023.

Chin przyjmowany jest w Pakistanie z entuzjazmem, szczególnie dlatego, że odbywa się kosztem Indii i Stanów Zjednoczonych. W Pakistanie jednak, tak samo jak i w skali globalnej, Chiny nie są postrzegane jako kluczowy ośrodek kultury tradycyjnej ani nowoczesnej. Brak danych pochodzących z poszczególnych prowincji, protesty przeciwko Chinom i CPEC oraz ataki na obywateli tego państwa sugerują, że ocena obecności i działań Chin w Pakistanie nie jest tak jednoznaczna, jak przedstawia to Islamabad, a dane i narracje mogą być cenzurowane. Pomimo tych wątpliwości w Pakistanie nie podważa się „miękkości” Chin w takim samym ani nawet porównywalnym stopniu jak na Zachodzie. Pekin nie jest postrzegany przez pryzmat swojej autorytarnej specyfiki, ale z punktu widzenia korzyści, jakie wiążą się z chińskimi inwestycjami dla tego rozwijającego się państwa.

Choć niniejsze studium przypadku, obejmując Pakistan, jest przykładem analizy wyjątkowo silnych, ukształtowanych historycznie oraz przez dynamikę regionalną wpływów Chin na państwo trzecie, to może mieć także implikacje i zastosowanie dla szerszych badań nad siłą miękką Chin oraz w praktyce polityki zagranicznej wobec tego państwa. Niniejsza analiza pokazuje, jak działa Pekin, gdy operuje w warunkach niemalże zupełnego braku ograniczeń ze strony państwa przyjmującego chińskie inwestycje i towarzyszące im inicjatywy. Co więcej, ta analiza ma skłonić do zwrócenia uwagi na właśnie te – być może niepozorne w porównaniu do poważnych projektów infrastrukturalnych – „miękkie” działania. Potwierdzają one ambicje Chin, aby wywierać wielowymiarowy wpływ na państwa i społeczeństwa.

BIBLIOGRAFIA

- Adeney K., *How to Understand Pakistan's Hybrid Regime: The Importance of a Multidimensional Continuum*, „Democratization” 2017, vol. 24, no. 1, <https://doi.org/10.1080/13510347.2015.1110574>.
- Afzal M., *'At All Costs': How Pakistan and China Control the Narrative on the China–Pakistan Economic Corridor*, Brookings, 2020, [online] <https://www.brookings.edu/research/at-all-costs-how-pakistan-and-china-control-the-narrative-on-the-china-pakistan-economic-corridor>.
- Ahmed Z.S., *The China-Pakistan Economic Corridor in Social Media: A Critical Discourse Analysis*, „CPD Perspectives” 2019, [online] <https://www.uscpublicdiplomacy.org/?q=user/39916>.
- ANI, *Baloch Activists Protest Against CPEC*, „Business Standard” 2018, 29 I, [online] https://www.business-standard.com/article/news-ani/baloch-activists-protest-against-cpec-118012900123_1.html.
- Awan Z.A., *CPEC's Biggest Impact Will Be on Education Sector*, „China Daily” 2020, 13 IV, [online] <https://global.chinadaily.com.cn/a/202004/13/WS5e93cf3aa3105d50a3d15b83.html>.
- Bacha U., *More Students in Pakistan Are Learning Chinese Today than Ever before*, „Dawn” 2017, 16 V, [online] <https://www.dawn.com/news/1333509>.

- Baloch S.M., *Why Are Pakistanis Keen to Learn Chinese Language?*, „Deutsche Welle” 2017, 21 XI, [online] <https://www.dw.com/en/why-are-pakistanis-keen-to-learn-chinese-language/a-41465711>.
- Bieliński T., Janiak J., *Miękka siła Chin. Wpływ soft power na wizerunek Chińskiej Republiki Ludowej w Polsce*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2023, t. 24, <https://doi.org/10.4467/23538724GS.23.028.19024>.
- Breslin S., *The Soft Notion of China's Soft Power*, Chatham House, 2001, [online] https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Asia/0211pp_breslin.pdf.
- China's Peaceful Development Road*, Embassy of the People's Republic of China to the Republic of South Africa, 2005, [online] <http://za.china-embassy.gov.cn/eng/zt/pd/>.
- China's Peaceful Rise: Speeches of Zheng Bijian 1997-2004*, Brookings Institution, 2005, [online] <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20050616bijianlunch.pdf>.
- Chinese Language as Compulsory Subject for Undergraduates?*, „Nation” 2017, 6 II, [online] <https://nation.com.pk/06-Feb-2017/chinese-language-as-compulsory-subject-for-undergraduates>.
- CPEC Secretariat, *Consortium for CPEC Knowledge Base Development*, [online] <http://cpec.gov.pk/news/25>.
- Democracy Index 2022*, [online] <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/>.
- Full Text: Action Plan on the Belt and Road Initiative*, State Council, 2011, [online] http://www.gov.cn/english/official/2011-09/06/content_1941354.htm.
- Full Text: Action Plan on the Belt and Road Initiative*, The State Council of the People's Republic of China, 2015, [online] http://english.gov.cn/archive/publications/2015/03/30/content_281475080249035.htm.
- Gallup, *Positive Opinions on China Remain Unchanged over the Past 09 Years, Only 1% Decline in the Proportion of Pakistanis Who Hold Positive Opinion Regarding China*, 2018, [online] <https://gallup.com.pk/positive-opinions-on-china-remain-unchanged-over-the-past-09-years-only-1-decline-in-the-proportion-of-pakistanis-who-hold-positive-opinion-regarding-china/>.
- Gallup, *Public Opinion Polling on China-Pakistan Economic Corridor*, 2019, [online] <http://gallup.com.pk/wp-content/uploads/2019/09/Public-Opinion-Polling-on-China-Pakistan-Economic-Corridor-2.pdf>.
- Gil J., *Soft Power and the Worldwide Promotion of Chinese Language Learning: The Confucius Institute Project*, Bristol 2017.
- A Global Community of Shared Future: China's Proposals and Actions*, The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2023, [online] <http://www.beltandroadforum.org/english/n101/2023/1010/c127-916.html>.
- Global Soft Power Index 2024*, Report, 2024, [online] <https://brandirectory.com/softpower/report>.
- d'Hooghe I., *The Limits of China's Soft Power in Europe: Beijing's Public Diplomacy Puzzle*, Hague 2010, [online] https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20100100_cdsp_paper_dhooghe_china.pdf.
- Joint Statement on Strengthening China-Pakistan All-Weather Strategic Cooperative Partnership and Building Closer China-Pakistan Community of Shared Future in the New Era*,

- China's Ministry for Foreign Affairs, 4 XI 2018, [online] https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt_665385/2649_665393/201811/t20181104_679546.html.
- Hendrix C.S., *Chinese Nationals Have Become Targets for Violence as China Deepens its International Reach*, Peterson Institute for International Economics, „Peterson Institute for International Economics” 2022, 15 VII, [online] <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/chinese-nationals-have-become-targets-violence-china-deepens>.
- How Many Confucius Institutes Are in the United States?*, National Association of Scholars, [online] https://www.nas.org/blogs/article/how_many_confucius_institutes_are_in_the_united_states.
- Huning W., *Zuowei Guojia Shili de Wenhua: Ruan Quanli* [Culture as National Power: Soft Power], „Fudan Daxue Xuebao” [Journal of Fudan University] 1993, nr 3.
- Khan Z., Changgang G., Afzaal M., Ahmad R., Issack S.A., *Debunking Criticism on the China-Pakistan Economic Corridor*, „The Chinese Economy” 2020, vol. 53, no. 6, <https://doi.org/10.1080/10971475.2020.1792065>.
- Kovring M., *National Ambitions Meet Local Opposition Along the China-Pakistan Economic Corridor*, „The Diplomat” 2018, 24 VII, [online] <https://thediplomat.com/2018/07/national-ambitions-meet-local-opposition-along-the-china-pakistan-economic-corridor/>.
- Kurlantzick J., *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*, Yale University Press 2007.
- Kuszevska A., Nitza-Makowska A., *Multifaceted Aspects of Economic Corridors in the Context of Regional Security: The China-Pakistan Economic Corridor as a Stabilising and Destabilising Factor*, „Journal of Asian Security and International Affairs” 2021, vol. 8, no. 2, <https://doi.org/10.1177/23477970211017719>.
- Li E., *The Rise and Fall of Soft Power: Joseph Nye's Concept Lost Relevance, but China Could Bring it Back*, „Foreign Policy” 2018, 20 VIII, [online] <https://foreignpolicy.com/2018/08/20/the-rise-and-fall-of-soft-power/>.
- Li X., Worm V., *Building China's Soft Power for a Peaceful Rise*, „Journal of Chinese Political Science” 2011, vol. 16, <https://doi.org/10.1007/s11366-010-9130-2>.
- Long Term Plan for the CPEC (2017-2030)*, 2017, [online] <https://www.pc.gov.pk/uploads/cpec/LTP.pdf>.
- Longhurst K.A., Nitza-Makowska A., Skiart-Andrzejuk K., *International Higher Education as Foreign Policy: Comparing the Strategies of the EU, China, and Russia Towards Central Asia*, „Polish Political Science Yearbook” 2022, vol. 4, no. 51, <https://doi.org/10.15804/ppsy202228>.
- Longhurst K.A., Nitza-Makowska A., Skiart-Andrzejuk K., *Re-Thinking Soft Power: China, Russia and the European Union in Central Asia*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, t. 72, nr 3, <https://doi.org/10.35757/SM.2019.72.3.03>.
- Malik M.S., *Spotlight: Chinese Cooperation Can Help Uplift Pakistan's Reviving Film Industry*, „Xinhua” 2018, 7 VIII, [online] http://www.xinhuanet.com/english/asiapacific/2019-08/07/c_138291203.htm.
- Mazur-Kajta K., *Harmonia w komunikacji o chińskim charakterze – spostrzeżenia z Polskiej (europejskiej) perspektywy*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie / Politechnika Śląska” 2018, nr 124.

- Mingjiang L., *China Debates Soft Power*, „The Chinese Journal of International Politics” 2008, vol. 2, nr 2, <https://doi.org/10.1093/cjip/pon011>.
- Ministry of Education of the PRC, *China Striding Ahead to Become Global Force in Higher Education-- Overview of China's Progress in Reforming and Developing Higher Education since the 18th CPC National Congress*, 2018, [online] http://en.moe.gov.cn/Specials/Specials_Conference/conference_Achievements/201810/t20181009_350929.html.
- Ministry of Education of the PRC, *Statistical Report on International Students in China for 2018*, 18 IV 2019, [online] http://en.moe.gov.cn/news/press_releases/201904/t20190418_378586.htm.
- Monocle – *Soft Power Survey 2018.2019*, [online] <https://monocle.com/film/affairs/soft-power-survey-2018-19/>.
- Nayyar S., *Highway of Friendship*, „Pivot Quarterly Magazine of China–Pakistan Study Centre Institute of Strategic Studies Islamabad” 2021, vol. 3, no. 2, [online] http://issi.org.pk/wp-content/uploads/Pivot-Magazine/PIVOT_Magazine_Vol_3_Issue_2_April_2021.pdf.
- Nitza-Makowska A., *Can the China–Pakistan Economic Corridor Help Beijing Win Pakistanis' Hearts and Minds? Reviewing Higher Education as an Instrument of Chinese Soft Power in Pakistan*, „International Journal of Cultural Policy” 2021, vol. 28, no. 3.
- Nitza-Makowska A., *Pakistan – nierównowaga kontroli między establishmentem militarno-wywiadowczym a cywilnym i fasadowa demokratyzacja*, „Studia Politologiczne” 2020, nr 55.
- Nitza-Makowska A., Bhutia K.D, Hübepappel U., Luik L., Sinitsyna A., Süld E., *Mapping the Scope of China's Soft Power in Estonia*, „East Asian Policy” 2023, vol. 15, no. 04, <https://doi.org/10.1142/S1793930523000272>.
- Nye J.S., *The Paradox of American Power: Why The World's Only Superpower Can't Go it Alone*, Oxford–New York 2002.
- Nye J.S., *Public Diplomacy and Soft Power*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2008, no. 616.
- Nye J.S., *Soft Power*, „Foreign Policy” 1990, no. 80, <https://doi.org/10.2307/1148580>.
- Nye J.S., *What China and Russia Don't Get About Soft Power*, „Foreign Policy” 2013, 29 IV, [online] http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/04/29/what_china_and_russia_don_t_get_about_soft_power?wp_login_redirect=0.
- Nye J.S., *Soft Power and Great-Power Competition: Shifting Sands in the Balance of Power Between the United States and China*, Singapore 2023.
- Ociepka B., *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski*, Warszawa 2013.
- Ociepka B., *Miękka siła państwa i jej pomiar: Czy to ma sens?*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, t. 2, red. E. Haliżak, M. Pietraś, Warszawa 2013.
- Pakistan Institute of Management, *Chinese Language for Students (Karachi)*, <https://www.pim.com.pk/product/chinese-language-for-students>.
- Pew Research, *Opinion of China – Database*, [online] <https://www.pewresearch.org/global/database/indicator/24>.
- Senate Secretariat Orders of the Day, Senate of Pakistan, 19 II 2018, [online] http://senate.gov.pk/uploads/documents/1519031216_342.pdf.
- Shambaugh D., *China's Soft-Power Push: The Search for Respect*, „Foreign Affairs” 2015, vol. 94, no. 4.

- Soft Power 30: Global Ranking of Soft Power 2018*, [online] <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Soft-Power-30-Report-2018.pdf>.
- Sørensen C.T.N., *Constraints on the Soft Power Efforts of Authoritarian States: The Case of the 2015 Military Parade in Beijing*, „Journal of Current Chinese Affairs” 2017, vol. 46, no. 2, <https://doi.org/10.1177/1868102620963134>.
- State Council Information Office, *The People's Republic of China, China, Pakistan Strengthen Youth Exchange*, 7 IX 2022, [online] http://english.scio.gov.cn/international/exchanges/2022-11/07/content_78506151.htm.
- Times Higher Education Asia University Rankings, [online] <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2024/regional-ranking>.
- Toppa S., *Why Young Pakistanis Are Learning Chinese*, „The Atlantic”, 14 XI 2018, [online] <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/11/pakistan-china-cooperation-cpec/568750/>.
- Vyas U., *Cool, Warm, Soft and Sharp: Paradigms of Cultural Exchange in Japan–China Relations*, „International Journal of Cultural Policy” 2020, vol. 26, no. 7, <https://doi.org/10.1080/10286632.2020.1752683>.
- Walker Ch., *What Is ‘Sharp Power’?*, „Journal of Democracy” 2018, vol. 29, no. 3, <https://doi.org/10.1353/jod.2018.0041>.
- Walker Ch., Ludwig J., *From ‘Soft Power’ to ‘Sharp Power’: Rising Authoritarian Influence in the Democratic World*, „National Endowment for Democracy” 2017, [online] <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Introduction-Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence.pdf>.
- Wilson J.L., *Russia and China Respond to Soft Power: Interpretation and Readaptation of a Western Construct*, „Politics” 2015, vol. 35, no. 3-4, <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12095>.
- Winter T., *Silk Road Diplomacy: Geopolitics and Histories of Connectivity*, „International Journal of Cultural Policy” 2020, vol. 26, no. 7, <https://doi.org/10.1080/10286632.2020.1765164>.
- Wojciuk A., Michalek M., Stormowska M., *Education as a Source and Tool of Soft Power in International Relations*, „European Political Science” 2015, vol. 14, no. 3.
- Wolf S.O., *COMMENT 186 – China’s Capture of Pakistan’s Media Sector and the Complicity of the Establishment*, „SADF” 2020, 19 V, [online] <https://www.sadf.eu/comment-186-chinas-capture-of-pakistans-media-sector-and-the-complicity-of-the-establishment/>.
- Xi’an Consensus*, University Alliance of the Silk Road (UASR), 2015, [online] http://uasr.xjtu.edu.cn/About_UASR/Xi_an_Consensus.htm.
- Xie N., Chen A., Wang X., Zhang X., *Does the BRI Contribute to Poverty Reduction in Countries Along the Belt and Road? A DID-Based Empirical Test*, „Humanities and Social Science Communication” 2023, vol. 10, <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02365-8>.
- Yang R., *China’s Soft Power Projection in Higher Education*, „International Higher Education” 2015, no. 46, <https://doi.org/10.6017/ihe.2007.46.7938>.
- Yanzhong H., Ding S., *Dragon’s Underbelly: An Analysis of China’s Soft Power*, „East Asia” 2006, vol. 23, no. 4, <https://doi.org/10.1007/BF03179658>.

- Zheng J., Zhang C., *'Soft Power' and Chinese Soft Power*, [w:] *China's Soft Power and International Relations*, red. H. Lai, Y. Lu, Routledge 2012, <https://doi.org/10.4324/9780203122099>.
- Zia A., *K-P Govt Offering Free Chinese Language Courses*, „The Express Tribune” 2017, 19 II, [online] <https://tribune.com.pk/story/1331870/k-p-govt-offering-free-chinese-language-courses-2>.

Agnieszka NITZA-MAKOWSKA – jest adiunktem i kierowniczką Studiów Azjatyckich na Uniwersytecie Civitas w Warszawie oraz pracownikiem naukowym w Centrum Azji na Uniwersytecie w Tartu w Estonii. Obecnie jej praca koncentruje się na sile miękkiej, zrównoważonym rozwoju, dyplomacji środowiskowej i relacjach Chiny–Pakistan–Indie. Publikowała w „International Journal of Cultural Policy” (Routledge) i „Journal of Peacebuilding and Development” (SAGE). Jest laureatką konkursu SO-NATA-16 Narodowego Centrum Nauki. Jej najnowszy projekt bada dyplomację środowiskową jako instrument siły miękkiej.